

koneistojen pysyvyyden takana. Tuhotrendit eivät tule olemuksestamme, eivätkä kehityskulut ole väijäämättömiä. Vallankäytön kohteet voivat myös kieltäytyä tottelemasta, uudenlaisia ajattelun, puheen ja toimimisen rakenteita voi myös syntyä. Niin hurjaa kuin on kirjan luoma pessimismi on sen optimismikin: usko "huojahdukseen", kulttuurin äkilliseen muutokseen, jonka takana ei ole vallankumouksellinen subjekti vaan uuden kulttuurin syntyminen vanhan päälle.

Ville Lähde

OIKEUTTA ELÄMILLE

Leena Vilkka, *Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta*. Yliopistopaino, Helsinki 1998.

Arvoitellessani Leena Vilkan edellistä teosta *Eläinten tietoisuus ja oikeudet, ketututyttöfilosofiaa ja susietiikkaa* (Yliopistopaino, Helsinki 1996, niin&näin 4/97) totesin teoksen olevan kokoelma Vilkan aikaisempia ajatuksia, yritys selkeyttää ja koota niitä hakuteokseksi tulevaa työtä varten. Tässä tehtävässä ko. teos onnistuikin, mutta toivoin Vilkalta tulevaisuudessa oman ajattelun selkeämpää esiintuomista. *Oikeutta luonnolle* onkin paljon polemisempi, ajoittain hyvinkin kärkevä kannanotto luonnon oikeuksien ja ekologisen elämäntavan puolesta.

Teoksen teema on ihmisen luontosuhteen tutkiminen, luonnon oikeuksien erittelemineen paitsi filosofiassa myös käytännön toiminnassa. Alaotsikon mukaisesti Vilka tarkastelee tätä suhdetta käsittelevää filosofiaa niin eläinten kuin laajempien luonnon yhteisöjen kannalta sekä tämän filosofian asemaa yhteiskunnassa. Tarkemmin katsoen kirjassa näyttää olevan useita päällekkäisiä pyrintöjä: ympäristöfilosofisen keskustelun esittely, etenkin suomalaisen filosofi- ja järjestökentän kuvaaminen sekä Vilkan oman poliittisen näkemyksen esiletuonti.

Ympäristöfilosofian analyttinen esitys on luokitteluihin ja jakoihin keskittyvää. Useita päällekkäisiä, jopa ristiriitaisia jaotteluita esitetään rinnan, mikä kuten myöhemmin näkyy onkin tarkoituksellista. Näissä osioissa kirjaa vaijaa niin aiempien teosten ajatusten kertaus kuin kirjan sisäisenkin toisto. Ehkä taustalla on ajatus käyttää kirjan osioita itsenäisinä esseinä. Joka tapauksessa paikka paikoin se väsyttää lukijaa. Keskustelukentän esittely on onnistunut, Vilka kommentoi kaikkein uusimpiakin suuntauksia ja ajattelijoita.

Vilkan oman filosofian ja poliittisen ajattelun esittelyssä näkyy selviä muutoksia edellisiin teoksiin, mikä johtunee hänen uudelleen he-

ränneestä poliittisesta aktiivisuudesta. Etenkin asenne laittomaan suoraan toimintaan on muuttunut. Vaikka kirjaa ei voi pitää merkittävänä ympäristöfilosofian poliittisena muotoiluna, ovat nämä osuudet ehdottomasti kirjan merkittävien anti. Kehotankin lukijoita kärsivällisyyteen alun ehkä liiankin tuttuun erittelyiden kanssa. Teos on painomusteensa ansainnut.

Jhdannossa Vilka asettaa itseisarvon käsitteen ja siitä johdetut oikeudet filosofiansa perustaksi. Teoksen tarkoitus on etsiä rationaalisia perusteita näille arvoille, vaikka tunteiden, taiteiden ja mystiikan rooli arvojen ymmärryksessä on yhtä tärkeä. Analyysin taustalla on näkemys ympäristöfilosofiasta soveltavana tieteenä, jonka päämääränä on ympäristönsuojelun edistäminen. Arvoanalyysin tehtävänä on siten keskustelun kehittäminen, ajattelun välien luominen.

Tämä lähtökohta herättää ainakin minussa epäilyksiä. Jbs ympäristöfilosofian itseymmärrystä kehitetään yhä vahvemmin oman sektorinsa, oman selkeän ongelma-alueensa käsitteilyyn, se menettää paljon kriittistä lataustaan. Tälle itseymmärrykselle merkittävämpiä kysymyksiä olisivatkin ehkä filosofian yleinen rooli historiassa, yhteiskunnallisen muutoksen luonne ja filosofian tiukkojen jakojen kyseenalaistaminen. Tuleeko ympäristöfilosofian olla ennen kaikkea oppiala vai historialliseen muutokseen osallistuvaa toimintaa, kriittistä filosofiaa sen perinteisessä mielessä?

Vilkka pyrkii teeman käsittelyssä käsitteelliseen varovaisuuteen. Itseisarvon käsitteelle hän antaa useita luonnehdintoja, ja edellisen teoksen tavoin ei pidä niitä ristiriitaisina. Mutta vaikka Vilka paikoin hyvinkin pätevästi puolustaa tällaista sateenkaarianalyysiä, hän uskoo vahvassa mielessä itseisarvojen olemassaoloon. Tämä objektivismi on kuitenkin tavallista monisyisempää. Vilkalle päämäärä, praktinen ympäristönsuojelu on tärkeintä: itseisarvot ovat poliittisia, ja niitä vastustetaan poliittisista syistä.

Teoksen ensimmäinen osa "Luonto ja eläinfilosofia" pyrkii kartoittamaan vastauksia kysymykseen "Mitä luonto on?". Vilkan mukaan biologialla ei ole monopolia luonnon määrittelymiseen, se on vain yksi metafora muiden joukossa. Hän ei kiistä tieteellistä realismia, eikä pidä luontoa vain sosiaalisesti konstruoituna, muttei usko tieteen tarjoavan koskaan tyhjentävää vastausta luonnon olemuksesta.

Vilkka käy ehkä kirjan kepoisimmassa osuudessa läpi luontokäsitteen ja -asenteiden historiaa ja nykypäivää. Frivistävästi hän ehdottaa biologien Luontoillan rinnalle eräänlaista yhteiskunnallista Luontoiltaa, joka mahdollistaisi laajemman rakentavan keskustelun aiheesta. Historiallinen osuus on loppuun asti liian yksinkertaistava: Gaia-hypoteesin Vilka esittää yrityksenä subjektivoida luontoa. Tätä vahvaa Äiti Maa-versiota edeltää kuitenkin Lovelockin heikompi hypoteesi, joka ei ottanut kantaa luon-

non subjektuuteen, vaan elämän yleiseen luonteeseen.

Vilkka kyseenalaistaa perinteisen luonnonsuojelun, jonka motiivina on edelleen luonnon välinearvoisuus, management-etiikka. Hän esittää mm. Pentti Linkolan esimerkkinä ajattelijoita, jotka pyrkivät luomaan kaikkien olioiden itseisarvoon pohjaavaa maailmankuvaa. Luvussa "Eläinsuojelun historiaa" hän kuvaa eläinsuojeluaatteen kehitystä itseisarvoajattelun merkittävänä kehittäjänä, ja esittelee tuntemattomaksi jääneitä ajattelijoita, mm. ensimmäisiä vegaanifilosofia. Hän tekee myös lyhyen koukkauksen kaukaisempaan historiaan, luolamaalauksiin ja keskiajan eläinoikeudenkäynteihin, joissa hän näkee eläinten subjektuuden ajatuksen.

Alaluku "Susien tulevaisuus" on toistoa edellisestä teoksesta viime aikojen keskusteluilta höystettynä. Vilkka esittää kauniin ajatuksen, jonka mukaan suden pelottavuutta ja vierautta voisi loiventaa "sinunkaupoilla", nimeämällä kullakin alueella kulkevat yksilöt. Liekki-sonni vakavammassa mielessä siis.

Toisessa osassa "Luonnon itseisarvo" toistetaan osin aikaisemmin sanottua, mutta mielenkiintoiseksi sen tekevät Vilkan vastaukset arvokeskustelussa esitettyyn kritiikkiin. Vaikka Vilkka selkeästi uskoo arvojen itsenäiseen olemassaoloon ja niiden pohjaamiseen luonnollisiin ominaisuuksiin, hän asettuu perinteisen subjekti-objekti -keskustelun ulkopuolelle, tai ainakin horjuu reunalla. Hänen metateoreettinen tarkastelunsa on useimpia ympäristöfilosofisia teoksia syvempää, ja johtopäätös, arvopluralismi, yllättävän toimiva, vaikka Vilkan retoriikka aika ajoin sotiikin sitä vastaan (ota nyt sitten selvää, onko tuo juuri todellista arvopluralismia...). Vilkan vastine Freyn kritiikkiin on kirjan merkittävimpiä yksittäisiä kohtia (s. 103).

Kirjan tässä osassa käydään läpi perinteistä filosofista kiistelyä arvojen statuksesta. Vilkka pitää naturalistisen virhepäätelmän kritiikkiä osin pätevä, mutta hän korostaa faktojen ja arvostelmien yhteenkietoutuneisuutta ja faktojen arvolutausta. Kuten faktat, arvotkin ovat yksi tapa kuvata todellisuutta. Arvot ovat silti hänen mielestään olemassa, löydettävissä ja "nähtävissä". Seuraavana askeleena hän tarkastelee subjekti-objekti -erottelua ja sen kritiikkiä. Tässä kohtaa olisin kaivannut mm. Val Plumwoodin 90-luvun ajatusten esittelyä.

Vilkka kuvailee yrityksiä ylittää subjekti-objekti -dualismi niin vanhassa ajatusperinteessä kuin uudemmassa kvantiteorian herättämässä keskustelussa, Fritjof Capra eräänä esimerkkinä. Hän kuitenkin suhtautuu varauksin uusien tieteellisten teorioiden vaikutukseen yhteiskunnassa ja pitää subjekti-objekti -erottelun parissa tapahtuvaa arvoteoriaa vähintäänkin välttämättömänä historiallisena välivaiheena. Hän esittelee eri arvoteorioita ja niiden kohtaamia ongelmia: arvoegalitarismia, analogisia (saman-

kaltaisuuteen pohjavia) teorioita, olion hyvän määrittelyä ja toisen olion ymmärtämisen ongelmaa.

Luvussa "Luonnon arvot" Vilkka korostaa paitsi arvojen myös faktojen abstraktisuutta ja niitä tutkivien tieteiden välttämättömiä ongelmia. Hän tarkastelee arvoisolationismin ja relationismin suhdetta ja erottaa aikaisemman analyysin perusteella vahvan ja heikon version humanismista ja naturalismista. Käsitellessään konstruktivismia ja relativismia Vilkka hylkää sen aivan liian heppoisin perustein. Uusimmista konstruktivistisistä näkemyksistä ei pohjata puhtaaseen ihmislähisyyteen, eikä palauteta luonnon todellisuutta täysin inhimillisiin määrittelyihin.

Luvussa "Luonnon oikeudet" käsitellään omistusoikeutta konfliktissa luonnon oikeuksiin nähden ja pohjustetaan kolmannen luvun yhteiskunnallista keskustelua. Vilkka huomioi mm. Passmoren kritiikin, jonka mukaan oikeuksien kieli ei sovellu ei-inhimilliseen. Vaikka hän itse sitoutuu naturalisti-realistiseen näkemykseen, hän ei pidä ontologista sitoumusta välttämättömänä. Joka tapauksessa käytännön elämässä käytämme oikeuksien kieltä monien "epähenkilöiden" kohdalla, joten teoreettista estettä eläinten juridiselle huomioonotolle ei ole.

Teoksen kolmannessa osassa "Ympäristöfilosofia yhteiskunnassa" Vilkka pohtii filosofian roolia, esittelee ympäristöfilosofian suuntauksia ja kuvaa omaa ekoanarkistista näkemystään. Hän tarkastelee tieteen suhdetta ympäristöfilosofiaan ja etsii nykyisin kovin onttona objektivisen tieteenihanteen tilalle ekosofista tiedekäsitystä. Hän näkee ympäristökriisin sen aatteellisena lähtökohdaksi, ja Evelyn Fox Kelleriin nojaten kritisoi aikaisempien biologian ja ekologian suuntausten hylkäämistä. Tässä kohdin olisin kaivannut syvempää teorioiden ja yhteiskuntien suhteen tarkastelua. Ekosofinen tiedekäsitys käytännössä palauttaisi mm. biografisen luonnontutkimuksen, joka on jäänyt historiaan etenkin brittiläisten amatööribiologien (mm. Gilbert White) kirjoituksissa.

Vilkka esittelee myös ajatusta ympäristöfilosofisesta yritysetiikasta. Hän myöntää asetelman lähtökohdan vaikeuden, mutta uskoo luontokeskeisen yritysfilosofian mahdollisuuksiin joillain poikkeusaloilla. Lievempinä versioina hän tarkastelee insinöörietiikkaa, vihreää bruttokansantuotetta ja kestävä kehityksen ajattelua. Lähinnä tämä osuus soveltuukin yksittäisen yrittäjän tapaukseen. Vilkka on kuitenkin sitä mieltä, että "ympäristövastuullisuuden markkinointi yrityksille erotumiskeinona muista tuotteista tai yrityksistä ei ole kestävä ympäristöpolitiikan keino." Hän siten perää kokonaisvaltaisempaa näkemystä.

Luvun lopussa esitellään ympäristöfilosofian eri suuntauksia. Ekologista humanismia Vilkka pitää hybridinä humanismin ja ekologiatieten

väillä, ei eräiden kritiikoiden tavoin yrityksenä humanisoida luontoa. Hän esittelee myös ympäristöfilosofiassa syntyneen jaon syväekologiaan ja yhteiskuntaekologiaan, jota itse esittelin niin&näin -lehden numerossa 1/97 artikkelissa "Menneisyyden varjo: Radikaalin ekologisen filosofian kiistoista".

Vilkka keskittyy jaon kuvaamisessa suomalaisen järjestö- ja puoluekenttään, mutta pitää sitä myös merkittävänä filosofisena jakona. Olen itse osallistunut ko. keskusteluun Suomessa, ja harmikseni myönnän itse korostaneeni sitä liikaa kirjoituksissani. Suuntauksset eivät loppujen lopuksi olekaan niin koherentteja, eivätkä ne jakaudu luontokeskeisyys-ihmiskeskeisyys -akselleille niin näitesti, että jaolla olisi suurta merkitystä. Ainakin yhteiskuntaekologian luoja perusajatuksina ovat kulttuurin emergenssi luonnosta, kulttuurin ja luonnon historiallinen yhteenkietoutuminen ja tämän totaliteetin jatkuva muutos. Yhteiskuntaekologit eivät yhtenäisesti korosta tekniikan merkitystä, itse asiassa monet primitiiviset näkemykset ovat lähteneet juuri yhteiskunnallisesti korostuneen ympäristöfilosofian piiristä.

Vilkka esittelee läheisinä sukulaisina ekofeminismin ja ekoanarkismin, joiden ytimenä hän pitää vapautuksen filosofiaa, herruuden ja välineellistymisen kritiikkiä. Vilkka pitää juuri ekoanarkismia, globalisaatiota ja ylipäänsä kaikkien asioiden yhteismitallistamisen kieltävää ajattelutapaa mielekkäänä tapana etsiä tietä ekologiseen elämäntapaan.

Vilkka kysyy itseltään ja lukijoiltaan, mikä on mielekäs tie ekologisen elämäntavan edistämiseen ja ekologisesti vakaamman yhteiskunnan luomiseen. Hän ei pidä uskottavana sitä tietä, minkä kestävä kehityksen ideologia antaa: ympäristönäkökohdista huolimatta se asettaa taloudellisen kehityksen edelleen kulttuurin keskiöön. Vilkan mukaan epärealistiseltakin näyttävä vallankumouksellinen ympäristöajattelu on helpompi tie kuin tulevien ympäristökriisien kohtaaminen housut kintuissa. Hän ei kannata väkivaltaa yhteiskunnallisen muutostoinnin keinona, mutta ekoanarkistiseen näkemykseen nojautuen puolustaa laitonta suora toimintaa sekä valtiollisten ja taloudellisten makrojärjestelmien purkamiseen tähtäävää elämäntapaa.

Oikeutta luonnolle kärsii edelleen niistä perusongelmista, joihin ympäristöeettinen keskustelu tuntuu yhä uudestaan törmäävän. Ympäristöfilosofiassa ollaan otettu vasta muutamia harvinaisia askeleita vanhojen rintamalinjojen luovaa purkamista kohti. Vilkan tekstissä näkyy kuitenkin vahva halu selkeyttää tätä kenttää, ja monet hänen vastauksensa ovat onnistuneita. Teosta voi suositella muutenkin ympäristöfilosofian ja ympäristöliikkeiden nykytilasta kiinnostuneelle. Vilkan uudet ajatukset, niin teoreettiset kuin käytännön poliittisetkin, eivät ole yksin suomalaisessakaan ympäristöliikkeen todellisuudessa.

Ville Lähde